

Türk Turizm Araştırmaları Dergisi

2019, 3(4): 1648-1658.

DOI: [10.26677/TR1010.2019.263](https://doi.org/10.26677/TR1010.2019.263)

ISSN: 2587-0890 Dergi web sayfası: <https://www.tutad.org>

KAVRAMSAL MAKALE

Rusya'da Çocuk ve Genç Turizmine Genel Bakış

Dr. Öğr. Gör. Hanife ERDOĞAN, Kastamonu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Kastamonu, e-posta: h.erdogan@kastamonu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2760-765X>

Öz

Çocuk- genç turizminin doğuşunun temelinde çocukları iyileştirme ve rehabilite etme, sahip olduğu kültürü, tarihi, coğrafyayı öğretme gerekçeleri yatmaktadır. Bu çalışmada çocuk ve genç turizmi kavramına, içeriğine, türlerine dair bilgiler ışığında Rusya tarihi içinde Çarlık döneminden bugüne dek çocuk ve genç turizmi kapsamında yapılan projelere, gelişmelere yer verilmiştir. Rusya bu bağlamda rol model alınarak Türkiye'de son yıllarda kavramlaşan çocuk dostu turizmi için yapılabirlikler ve uygulanabilirliklerin tartışılacağı çalışmalara kaynaklık etmesi amaçlanmıştır. Çalışma çerçevesinde nitel araştırma yöntemi esas alınmış olup, konuya ilişkin kaynak ve doküman incelemesi gerçekleştirilerek kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Çalışmanın sonucunda Rusya'da sağlık ve eğitim etkenlerinin yanı sıra çocuk turizminin tarihi sürecinde çocuklara yurtseverlik duygusu ve Sovyet ideolojisini aşılamanın amaçlandığı da gözlemlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda özel kurum ve kuruluşların yanı sıra devlet kurumlarının da sosyal fon bütçesinden faydalandığı bilgisine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk ve Genç Turizmi, Rusya, Çocuk Dostu Turizm, Türkiye.

Makale Gönderme Tarihi: 16.06.2019

Makale Kabul Tarihi: 02.10.2019

Önerilen Atf:

Erdoğan, H. (2019). Rusya'da Çocuk ve Genç Turizmine Genel Bakış, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4): 1648-1658.

© 2019 Türk Turizm Araştırmaları Dergisi.

Journal of Turkish Tourism Research

2019, 3(4): 1648-1658.

DOI: [10.26677/TR1010.2019.263](https://doi.org/10.26677/TR1010.2019.263)

ISSN: 2587-0890 Journal Homepage: <https://www.tutad.org>

CONCEPTUAL PAPER

Overview of Children and Young Tourism in Russia

Dr. Hanife ERDOĞAN, Kastamonu University, Faculty of Tourism, Kastamonu, e-mail: h.erdogan@kastamonu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2760-765X>

Abstract

On the basis of the beginning of child and youth tourism lies in the reasons for improving and rehabilitating children, teaching the culture, history and geography they possess. In this study, in the light of the information about the concept, content and types of child and young tourism, the projects and developments within the scope of child and youth tourism in the Soviet and Post-Soviet period were included. In this context, by taking Russia as a role model, it was aimed to source the studies which will be discussed for feasibility and applicability for child-friendly tourism which has been conceptualized in recent years in Turkey. A qualitative research method was based on within the scope of the study and a conceptual framework was formed by carrying out a resource and document review related to the subject. As a result of the study, it was observed that in addition to health and education factors in Russia, it was aimed to instill patriotism and Soviet ideology in the history of child tourism. In line with this aim, it was found out that state institutions as well as private institutions and organizations have benefit from the social fund budget.

Keywords: Child and Youth Tourism, Russia, Child Friendly Tourism, Turkey.

Received: 16.06.2019

Accepted: 02.10.2019

Suggested Citation:

Erdoğan, H. (2019). Overview of Children and Young Tourism in Russia, *Journal of Turkish Tourism Research*, 3(4): 1648-1658.

© 2019 Türk Turizm Araştırmaları Dergisi.

GİRİŞ

Türkiye’de turizm literatüründe çocuk dostu turizmi olarak adlandırılan kavram, son zamanlarda gündem konusu olmuştur. Turizm bilim dünyasında yeni filizlenmekte olan çocuk dostu turizmi üzerine yeterince çalışma yapılmadığının gözlemlenmesi sonucunda böyle bir çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacın giderilmesi doğrultusunda, Rusya’nın örnek alınmasındaki gerekçe ise; Rusya’nın bu konuya XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren odaklanmış olmasıdır. Çalışmamızda Rus turizm literatürü baz alınarak çocuk- genç turizmi kavramının açıklanması, bu turizm çeşidinin ortaya çıkışı ve tarihi sürecinde gelişim evrelerinin incelenmesi ayrıca Türkiye’de neler yapılabileceği ve uygulanabileceği üzerine önerilerin sıralanması amaçlanmıştır. Çalışmamızda Rusya’daki çocuk-genç turizmi üzerine gelişmelere bakmadan önce Avrupa’da ortaya çıkış tarihçesine ve gerekçelerine bakmak yerinde olacaktır.

Çocuk turizmi; eğitim, öğretim, sağlık ve diğer önemli sosyal işlevleri yerine getiren kitlesel turizm türlerinden biri olarak tanımlanmaktadır (Aigina ve Tul’skaya, 2015: 506). Çocuk turizminin ortaya çıkışıyla ilgili farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Genç kuşak için tatil organize etme fikri ilk kez 1873’te İsviçre’de ortaya çıkmıştır. İlk adımı atan kişi ise Protestan Papazı Bion’dur. Üç yıl boyunca gazetede çağrı yaparak, para toplamıştır. Akabinde küçük bir çiftlik satın alarak 68 çocuğun tatil yapmasını sağlamıştır. Bu güzel başlangıç pek çok Avrupa ülkesinde destek görmüştür (Yakunin, 2016: 120). İsviçreli bilim insanı Johann Heinrich Pestalozzi, XIX. yüzyılda çocuk turizminin, her şeyden önce kendi ülkesinin tarihini, coğrafyasını ve etno-kültürel özelliklerini öğrenmek, ayrıca okul eğitiminde “görsel ve işitsel” yetileri kullanmak amacıyla ortaya çıktığını ifade etmiştir (Pşenko ve Lapina’dan aktaran Grişin, 2015: 13). Bu bağlamda çocuk turizmine ilk kez ihtiyaç duyulmasının altında eğitime ilişkin gerekçeler yatmaktadır.

Avrupa’nın diğer ülkelerinde ise eğitim etkeninin yanı sıra çocuk turizminin ortaya çıkmasında sağlık etkeni de rol oynamıştır. İngiltere’de sosyalist bir politikacının XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında hastalığın salgın olduğu yerlerde açık havanın çocukların iyileşmesine yardımcı olacağını düşünerek Güney Londra’da çocuklara özel açık hava kampı kurmasıyla çocuk turizminin temelleri atılmıştır (Onur, 2016: 264). McMillan, çocukların doğal isteklerini karşılamak üzere içinde ağaçların, kamp çocuklarının inşa ettiği “yeşil ev” adını verdikleri kulübenin, rüzgâr ve fırtına çıktığında ayrıca yaz aylarında çocukların uyuması ve koşması için korunaklı olan terasın, nane gibi güzel koku yayan ve hızlı büyüyen bitkilerden oluşan bitki bahçesinin, ayrıca patates, lahana, pancar, maydanoz gibi sebzelerin dikildiği mutfak bahçesinin, kum içinde yürüyebileceği, idman yapabileceği kum havuzunun, atlama- zıplama basamaklarının, yabancı bitkilerin de büyüyebileceği ve çocukların kendilerinin de bir şeyler ekebileceği bir çiçek bahçesinin bulunduğu bir alan tasarlamıştır (McMillan, 1919: 44-48). Doğal, stresten uzak, temiz ve yeşil bir alanda sağlığına kavuşturulması için çaba sarf edilen çocuklara sorumluluklar verilerek kişisel gelişimlerine de katkı sağlanması amaçlanmıştır.

İngiltere’de çocuk turizminin temelini kuran bir diğer isim ise Eğitim Psikoloğu Susan Isaacs’tır. McMillan’dan farklı bir toplumsal ortamda çalışan Susan Isaacs, varlıklı ailelerin çocukları için 1924’te Cambridge’de okul açmıştır (Tovey, 2014: 21). Isaacs, çocuklara bir şey öğretmekten ziyade kendilerinin araştırma yapmasını ve ilgi alanlarına dair her türlü olguyu çocukların deneyimlerine dâhil etmeyi amaçlamıştır (Isaacs, 1930: 17). Bahçede otlar, meyve ağaçları, taşınır merdivenler, tırmanma ağaçları, her çocuğa özel çiçek ve sebze bahçeleri, hayvanlar bulundurmıştır. Bahçe, çocukların deneme özgürlüğünü yaşamalarına yönelik kurgulanmıştır (Isaacs, 1930: 14). Böylelikle çocuklar bir yandan küçük yaştan itibaren doğayı tanıyarak floraya ve faunaya dair bilgiler edinirken, diğer taraftan yeşilin huzuru içerisinde temiz hava şöleni yaşamaktadırlar.

İtalya'da çocuk turizminin ortaya çıkışı, İngiltere'ye benzer şekilde olmuştur. Avrupa çapında sağlığı oldukça kötü, sayısız çocuklu, yoksul kent sınıfların artması sonucunda XIX. yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkmıştır. Bu durum, 1802'de kurulan Bologna Tıp ve Cerrahi Derneği gibi sorunla mücadele etmek isteyen özel derneklerin kurulmasına ilham vermiştir. 1804 yılından itibaren Rimini'de, bölgedeki hasta çocukları barındırmak ve tedavi etmek için dini yardım kuruluşu Opera Pia aracılığıyla binalar kiralanmaya başlanmıştır. Savaş arası yıllarda (1915-1940) 6-14 yaş arası çocuklar için tatil kampları hazırlanmıştır. Hastalıkların önlenmesi, refahın artırılması ve yeni nesillerin hem sosyal hem de politik olarak şekillendirilmesi amacıyla İtalya'ya yayılmıştır (Micelli'den aktaran Dallari ve Mariotti, 2016). İncelendiği üzere Çocuk turizminin ortaya çıkışının temelinde konsantre geniş bir gerekçe yelpazesi vardır. Çocuk turizminin filizlenmesindeki ana etkenler ise sağlık ve eğitimidir.

YÖNTEM

Nitel araştırma yöntemi içinde değerlendirilen *Rusya'da Çocuk ve Genç Turizmine Genel Bakış* adlı çalışmamızda çocuk ve genç turizmi kavramı, türleri, Çarlık döneminden bugüne dek yapılan uygulamalar betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Bu bağlamda elde edilen veriler daha önceden tanımlanmış, ortaya konmuş temalara göre yorumlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan betimlemeler açıklanıp yorumlanarak neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde irdelenerek sonuçlara ulaşılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 224). Bilgi toplama yöntemi olarak doküman toplama ve inceleme kullanılmıştır. Bu çerçevede ana kaynak ve ana kaynaklara ulaşılmadığı takdirde ön görülen birinci elden kaynaklar (Kütükoğlu, 1998: 18) kullanılmıştır. Bununla birlikte Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve basın medya olanaklarından faydalanılmıştır.

Rusya'da Çocuk, Çocuk- Genç Turizmi Kavramı ve Özellikleri

Rusya'da çocuk turizmi literatüründe, çocuk turizmi (detskiy turizm) ve çocuk- genç turizmi (detsko-yunoşeskiy turizm) olmak üzere iki kavram geçmektedir. Çocuk-genç turizmi nedir sorusuna 4 Aralık 2004'te Bağımsız Devletler Topluluğu üye devletlerinin Parlamentolararası Genel Kurul Toplantısı'nda, yapısal unsurlarında tur, seyahat ve gezi olan, sosyal anlamda faydalı bir biçimde dinlenmenin öngörüldüğü 14 yaşını doldurmamış çocukların ve 18 yaşını doldurmamış gençlerin, uyumlu gelişim aracı şeklinde cevap verilmiştir (Omel'çenko, 2016: 50).

Çocuk ve genç turizmi aynı düzlem üzerinde olmasına rağmen bazı noktalarda birbirinden ayrılmaktadır. Çocuk turizminde çocukların sağlığa kavuşturulması ve çevreyi tanıtmaya amacı güdüldükçe; genç turizminde fiziksel aktivite ve eğlence ön plandadır. Çocuk turizmi, sağlık ve kültür turizmiyle yakından ilintiliyken; genç turizmi daha çok etkinlik, ekoloji ve spor turizmiyle ilintilidir. Çocuk turizminde, çocuk kendi tatil masrafını karşılayabilecek konumda değilken, genç turizminde, gençler kendi kazanmış oldukları para ile tatil yapma olanağına sahiptir. Çocuk turizmi ve genç turizmi katılım özelliği açısından da birbirinden farklıdır. Çocuk turizmi, grup turları şeklinde gerçekleştirilebileceği gibi ebeveyn ve yakın çevre eşliğinde de yapılabilir. Genç turizminde ise, gençler yakın çevre eşliğinde veya bağımsız olarak tatil yapma imkânına sahiptirler. Çocuk turizminde, iç turizm çoğunlukta iken; genç turizminde iç turizmle birlikte dış turizmde etkin rol oynamaktadır (Grişin, 2015: 16). Yapılan çalışmaların incelenmesi sonucunda çocuk ve genç turizmi ayrı ayrı değil; genel itibarıyla bütünleşik bir biçimde çocuk - genç turizmi (detsko-yunoşeskiy turizm DYUT) olarak ele alınmıştır.

Çocuk turizmi, diğer turizmlerden farklı olarak gezinin amacına göre değil, hedef kitleye göre belirlenmektedir. Çocuk turizminin spesifik özellikleri üzerine iki yaygın görüş vardır. Çocuk

turizminin özellikleri arasında; çocukların sağlığından ve hayatından sorumlu yöneticilerle birlikte organize edilmiş bir çocuk grubunun olması, belirli bir yaş grubuna hitap etmesi, çocuk kampı gibi özel yerleşim alanlarında pedagojik bir kadronun mutlaka olması, turların eğitim içerikli olması yer almaktadır. Çocuk turizmi amacına, süresine, bütçe kaynağına ve sezonuna göre farklılık göstermektedir. Amacına göre; öğretici (öğrenciler için geziler), spor (spor kampları), etkinlik (Robinson Crouse ¹gibi), sağlık (çocuk kampları, sanatoryum), eğitim (genel itibarıyla yabancı dil öğrenimi, okul değişimi) olarak kategorize edilirken; süresine göre, gezi turları gibi kısa süreli ve sanatoryum, dil kampı gibi uzun süreli turistik ürünler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bütçe kaynağına göre ise ticari ve sosyal olarak sınıflandırılmaktadır. Sezonuna göre ise, tatil dönemi (sezon) ve tatil dışı dönemler (sezon arası) olarak ayrılmaktadır (Aigina ve Tul'skaya, 2015: 507- 508).

Yuriy Semenoviç Grişin ise çocuk - genç turizminin özelliklerini şu şekilde sıralar: turistik ürünün seçilmesinde ebeveynin etkili olması, ekonomik kâr elde etmenin değil; sosyal verimliliğin öncelikli olması, çocukların yetişkinlere göre kazayı öngörmesi daha zor olduğu için üstün güvenlik önlemleri gerektirmesi, gönüllülük hareketinin etkin olması, sağlık, kültür ve spor turizmi ile doğrudan ilintili olması, zor yaşam koşullarında olan (ailesi tarafından terkedilen, bulaşıcı hastalıkları olan, mülteci ebeveynlerin çocuklar ve gençler vb.) çocuk ve gençlere ithafen spesifik turistik ürünlerin hazırlanması, psikolojik destek sağlanmasının önemli yer tutması (Grişin, 2015: 13-16). Belirtilen tüm bu özellikler çocuk- genç turizmini diğer turizm çeşitlerinden farklı kılmaktadır.

Çocuk - genç turizmde akıl, ruh ve beden olmak üzere üç düzlemli bir etki alanı söz konusudur. Turizm faaliyetleriyle düzenli olarak iç içe olmak, kişinin manevi yapısını, karakterini, yaşama dair nirengi noktalarını, diğer insanlara, vatanına, doğaya ve emeğe olan bakışını şekillendirmektedir. Aynı zamanda çevreye karşı estetik ve koruma duygusu geliştirmektedir. Estetik duygusunun eğitilmesi için, turizmin fazlasıyla sağladığı göz alıcı izlenimlere ihtiyaç duyulmaktadır (Konstantinov, 2018: 11).

Çocuk- genç turizmi; eğitim ve sağlık etkenleri üzerine amaçlarını oluşturmuştur. Eğitim amacı doğrultusunda, çocuk- genç turizmi ürününden ve turistik hizmetlerden beklenen sosyal taleplerin kesinleştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda yaşa bağlı özellikler dikkate alınarak turizm pazarının her bir halkasının amacı açıklanmalıdır. Turizm ve bölge etnografyası temelinde kurulu olan pedagojik sürecin içeriği belirlenmelidir (Şipko, 2018: 92). Çocuk turizmi, çocuklara kendi memleketini tanıma, kültürel ve tarihi merkez noktalarını ziyaret etme imkânı tanımaktadır. Böylelikle tarihî geçmiş ile gelecek arasında köprü kurarak yeniyi öğrenmeye motive etmektedir (Kuçumov ve Artem'yeva, 2017: 113).

Çocuk gezilerinin eğitim ve öğretim önemiyle, ayrıca çocukların sağlıklı dinlenmesi sorunuyla Pyotr Frantseviç Lesgaft, Rudolf Rudolfoviç Leytsinger gibi pek çok bilim insanı ve pedagoğ ilgilenmiştir. Rusya'da devrim öncesi eğitim kurumlarında öğrenilen geziler uygulamalı bir şekilde işlenmiştir. 1906'da Leytsinger'in Öğrenci Gezileri Üzerine Birkaç Söz (Neskol'ko Slov ob Uçeniçeskih Ekskursiyah) adlı broşürü çıkmıştır. Bu broşür tüm eğitim derneklerine ve 640 Rusya eğitim kuruluşlarına gönderilmiştir (İl'yina, 2010: 13).

Çocuk- genç turizmi, eğitim dışında çocukların ve gençlerin sağlık, spor, bilişsel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik rekreasyon faaliyetlerine de imkân vermektedir (Lebedeva, 2014: 142). Çocukların ve gençlerin sanatsal yönünün gelişimine, sosyalleşmesine, potansiyel yeteneklerini ortaya çıkarmaya ve oyun formatında yeni bilgiler edinmesine yardımcı olmaktadır

¹ Robinson Crouse eseri, rol model alınarak barınaksız ve yemeksiz ıssız bir adada hayatta kalmayı amaçlayan, Robinson maceralarını yaşatan kavramlaşmış turizm çeşididir.

(Dolmatenya, 2017: 67). Çocuk- genç turizmi, turizm kaynaklarını kullanarak çok yönlü gelişimi, boş vaktin organize edilmesini, psikofiziksel rehabilitasyonu ve iyileşmeyi amaç edinmiştir (Şipko, 2018: 94). Çocuk – genç turizminde, kırsal atmosfer, kişilik oluşumuna yardımcı olurken, çocuk çadırları ve gençlik kampları ekoturizmin gelişiminde ve sağlıklı yaşama teşvik etmede en parlak uygulama örneklerinden biri olarak kabul edilmiştir (Şalamova, 2015: 318). Çocuk- genç turizmi piramidinin her bir katmanında çocukların ve gençlerin yararına etkinlik silsilesi vardır.

Devlet, çocuk- genç turizmi aracılığıyla çocukların ve gençlerin vatanseverlik duygusuna sahip olmalarına, vatandaşlık kimliklerinin oluşmasına, fiziksel gelişimlerine, sağlıklarına ve dinlenmelerine, ayrıca çocukların eğitimlerine katkıda bulunmayı amaçlamıştır (Omel'çenko, 2016: 51). Çocuk – genç turizminin özelliklerinin incelenmesi sonucunda sadece çocuklara ve gençlere yönelik olması ve içinde eğitim, sağlık ve sosyal işlevsellikleri bir bütün halinde barındırması gibi parametreler açısından diğer turizm çeşitlerinden farklıdır.

Çarlık Dönemi'nden Rusya Federasyonu'na Çocuk-Genç Turizminin Gelişimi

Rusya'da, çocuk- genç turizmi uzun bir gelişim tarihine sahiptir. Bu süreçte XIX.- XX. yüzyılın eşiği ve Sovyet dönemi en önemli evredir. Çocuk - genç turizminin doğuşu XVIII. yüzyılın sonuna tekabül etmektedir ve Rusya'da eğitim sisteminin oluşumuyla ilintilidir. Eğitim programlarına doğa bilimi derslerinin girmesiyle birlikte öncü Rus pedagogların anlatımıyla ilk eğitici doğa yürüyüşleri yapılmıştır. Rusya'da çocuk turizmi XIX. yüzyılın ortasında eğitim gezileri bazında kitlesel bir özellik kazanmıştır. Geziler, derslerde edinilen bilgilerin pekiştirilmesi niteliğinde hazırlanmıştır. 1860'lı yıllardan itibaren öğretmen ve gönüllüler uzun yürüyüşler düzenlemişlerdir. Bu yürüyüşlerin temelinde doğa bilimleri gezisi yatmaktadır. Bu doğa yürüyüşlerini, sosyal geziler takip etmiştir. Eğitim amaçlı geziler genişlemiş ve zenginleşmiştir. Çocuk - genç turizminin devlet sistemi bazında resmî oluşumu 1918'de Halk Eğitim Komiserliği'nden Nadejda Konstantinova Krupskaya'nın Okul Gezileri Merkez Bürosu'nu kurma teklifiyle gerçekleşmiştir. 1922'de Kırım'da *Artek* adı altında ilk büyük çocuk sağlık kampı kurulmuştur (Valeyeva, 2017: 39 - 40). Doğa gezileri eşliğinde eğitici bilgiler edinen çocuklar çıplak gözle doğayı tanıma fırsatı bulmaktadırlar.

1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra Sovyet hükümeti çocuk turizmi üzerine faaliyetlerini geliştirmeye devam etmiştir. 1918'de çocuk turizmi organizasyonu ile ilgilenen spesifik bir teşkilât kurulmuştur. 1930'lu yılların başında Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Merkezi Çocuk Gezisi ve Turist İstasyonu Halk Eğitim Komiserliği'ne (Tsentral'naya Detskaya Ekskursionno- Turistskaya Stantsiya Narkomprosa RSFSR) dönüşmüştür. Vatanseverlik eğitimi ve yurt bilgisi ön planda tutulmuştur (İl'yina, 2010: 14). Çocuklar, memleketine ait tarih, coğrafya, kültür ve ekoloji materyallerini toplama sürecinde, temel ve en ilginç olanı ayırt etmeyi, gözlemlemeyi, elde edilen bilgileri analiz etmeyi öğrenmektedirler. Yurt bilgisi çocukların ufkuna ışık tutmaktadır (Konstantinov, 2018: 12-13). Çocuk-genç turizmi, devrimden sonra ve Sovyet yönetimi boyunca reforme edilmiş, ideolojik ilkeler ve sosyo-politik şekillenmeler doğrultusunda gelişme göstermiştir (Grişin, 2015: 13). Sovyet rejimi çocuk – genç turizmi aracılığıyla erken yaşlardan itibaren vatanseverlik duygusunu ve siyasi ülküleri benimsetmeyi amaçlamıştır.

Çocuk ve genç turizmin temel işlevlerinden biri belirtildiği üzere eğitim olmuştur. Öğrenciler etkili bir eğitim ve sağlık aracı olan turizm, okul eğitim sürecine büyük katkı sunmaktadır. Pek çok okul dersleri yurt bilgisi öğretimine dayanmaktadır. Bu bağlamda anavatanda yapılan geziler, çocuklara vatanseverlik duygusunu aşılama amacı gütmektedir (İl'yina, 2010: 17). Bu mantalite ışığında Ruslar genel itibarıyla insan bilmediği şeyi sevmez, sevmediği şeyi ise koruyamaz bilinciyle ilerlemişlerdir. Ülkesinin doğasıyla, tarihiyle ve kültürüyle doğrudan

tanışma, ülkesinin gelişimine, ilerlemesine bir katkı sunmasını sağlamıştır (Konstantinov, 2013: 28).

10 Nisan 1954'te çocuk turizminin gelişimini teşvik etmek için, Komsomol Merkez Komitesi Bürosu'nun kararıyla gerekli şartları yerine getiren 5-7 sınıfta okuyan genç öncülerin ödüllendirildikleri "Genç Turist" rozeti yapılmıştır. Bu şartların içinde arazide haritayla ve haritasız, pusulayla ve pusulasız, güneşe, saate, yerel işaretlere göre yön bulmayı öğrenmek, kapalı, engbeli arazide hareket kurallarını bilmek; yol ve topografik işaretleri bilmek, izleri okuyabilmek; mevsime, gezinin süresine ve ulaşım aracına bağlı olarak kıyafet, ayakkabı ve gerekli donanımı seçebilmek ve yolda doğal engellerin (hendekler, akarsular, nehirler, geçitler) üstesinden gelmeyi öğrenmek; mola yeri seçmeyi, geceleme için basit bir barınağı donatmayı öğrenmek, ateş yakabilmek, yemek yapabilmek; gezideki davranış kurallarını bilmek, ilk yardım yapabilmek yer almaktadır (Usıskin, 2000: 78-79).

Rusya'da çocuk- genç turizminin ortaya çıkmasında etkin olan bir başka gerekçe ise sağlıktır. Genç kuşağın sağlığı, ülkenin gelişim ve güvenliğinin temelini oluşturmaktadır. Bu durum devletin sosyal politikasının önemli bir parçası olarak sağlığı güçlendirmeyi gerekli kılmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren teknolojik gelişmelerle birlikte olumsuz etkilerin yaşanması sonucunda ebeveynlerin fiziksel ve üreme sağlığı önemli derecede kötüye gitmiş, çocukların sağlık durumunu da olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun sonucunda tüm yaş grubu çocuklarda hastalık artış göstermiştir (İl'yina, 2010: 14). Geleceğin ışığı olan yeni neslin, çocuk - genç turizmi kapsamında fiziksel ve ruhsal olarak sağlıklı, özgüvenli bireyler olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

Doğru hesaplanmış bir rota planı ile fiziksel aktivite ve aktif dinlenme biçimi göz önünde bulundurularak, doğa etkenlerinin tüm vücut fonksiyonları üzerindeki yararlı etkilerinden faydalanılması hesaba katılarak, hijyen kuralları ve doğru beslenme düzeni çerçevesinde çocuk- genç turizminin sağlık amacına ulaşmak mümkün görülmüştür (Konstantinov, 2018: 16) *Tatil ve Sağlık Kurumlarında Çocuklara Yönelik Hizmetler* adı altında Rusya Federasyonu'nda çocukların tatili ve sağlığı; yaratıcılık potansiyelini ortaya çıkaran faaliyetler, sağlıklarını koruma ve güçlendirme, hastalıkların önüne geçme, beden eğitimi, spor ve turizmle ilgilenme, sağlıklı yaşam biçimi kazandırma, beslenme düzenine uyulması ve uygun bir çevrede hayati faaliyetlerini sürdürme gibi paradigmalardan toplamı olarak belirlenen milli bir standart hazırlanmıştır (İl'yina, 2010: 15).

1960'lı yıllara kadar çocuk turizminde çocuk sağlığı ana etken olarak karşımıza çıkarken; sonrasında çocuk turizmi kavramının anlamsal içeriği değişmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ndeki (SSCB) kamplar ideolojiye yönelik geliştirilmiştir. Söz konusu ideolojinin temelinde, vatanseverlik eğitimi, vatanını tanıma ve SSCB halkların dostluğu vardır. Ülkede kitlesel vatanseverlik hareketleri ile birlikte eş zamanlı olarak çocukların yaz dönemi sağlık amaçlı tatil organizasyonları çalışmaları devam etmiştir (Şalamova, 2015: 319-320). Çocuk- genç turizmi dönemin sosyo-kültürel ve siyasi koşullarına göre şekillenmiştir.

1990'lı yıllara kadar geçim sıkıntısı yaşayan ailelerin çocukları bile genç öncü veya sağlık kampına gidebilmiştir. Devlet ve kurum ödenekleri var olmuş, çoğu kez tur paketleri ücretsiz olmuştur (Valeyeva, 2017: 42). Çocuk- genç turizminin durumunu, ülkenin tüm cumhuriyetlerinde ve bölgelerinde var olan çocuk - genç turizmi merkez ağları, ikili ek eğitim programı, okullarda turistik çalışma sistemi ve genel itibarıyla aktif turizmi geliştirme sistemi- ortaya koymuştur. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Sovyet sisteminin çocuk - genç turizmine ait kurum ve kuruluşların desteği minimuma düşürülmüştür. Devlet bütçesi, çocuk- genç turizmi harcamaları için önemli ölçüde azaltılmıştır (Şaronova, 2018: 139). 1991'den itibaren ülke tarihinde olduğu gibi çocuk turizmi tarihinde de zorluk yaşanmıştır. Çocuk turizminin normatif

temelleri gözden geçirilmiştir. Bütün bunlara bazı askerî birliklerin mücadele yolunu, komsomol ve genç öncü kuruluşların tarihini anlatan okul müzelerinin sayısının azalması eşlik etmiştir (Valeyeva, 2017: 42). Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ülkenin her alanında yaşanan değişikliklerle birlikte çocuk- genç turizmde de olumsuz değişimler yaşanmıştır. Rusya Federasyonu'nda yeni alınan kararlar ve yaşananlar gelişmelerle iyileştirme yoluna gidilmiştir.

Çocuk - genç turizminin geliştirilmesinde ve iyileştirilmesinde belli başlı kurum ve kuruluşlar yer almaktadır. Bunların başında yardımcı eğitim sisteminden dolayı Eğitim Bakanlığı yer almaktadır. Turizm alanında icra yetkisinin işlevlerini yerine getirmek üzere çağdaş mahalli yönetim yapısında Kültür Bakanlığı yer almaktadır. Eğitici çocuk- genç turizminin ana ögesi olarak müze kompleksleri başta gelmektedir. Sportif çocuk - genç turizminin düzenlenmesinde, Spor ve Gençlik Politika Bakanlığı yer almaktadır. Sağlık turizmi programını yapan, sanatoryum ve sıhhi tesislerini kendi himayesine alan Sağlık ve Sosyal Koruma Bakanlığı işlev göstermektedir (Rassohina, 2015: 91-92). Devlet organları çocuk- genç turizmi üzerine çalışmalarına devam etmiştir.

2012 yılında Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın "2012-2017 Yıllarında Çocukların Yararına Ulusal Aktivite Stratejisi Üzerine" adlı kararnamesi çocuk turizminin gelişmesinde güçlü bir etkenidir. Bu kararnamede çocuk turizmi alanında sorunların çözülmesine yönelik ve çocuklar için elverişli bir yaşam alanı yaratmak adına çeşitli önlemler alınmıştır. Kararnamede çocuk turizminin gelişmesine doğrudan ya da dolaylı olarak yardımcı olacak önlemler arasında; eğitim ve spor aktiviteleri, çocuk - genç sanat derneklerinin, kulüplerinin, çalışma ve rekreasyon kamplarının, çocuk ve gençlere yönelik diğer amatör aktivite çeşitlerinin genişletilmesi, gençlerin sosyal ve kişisel olarak faydalı faaliyetlere katılımının sağlanması; çocukların Rusya tarihi ve kültür mirasına, farklı halkların ve etnosların dinlerine, kültürüne ilgisini uyandırma; sağlıklı yaşam tarzı aşılama, imkân ve fırsatlara uygun olarak tüm çocuklar için beden eğitimi, turizm ve spor uğraşları sağlama; çocukların sağlığı ve dinlenmesi için altyapının oluşturulması ve geliştirilmesi yer almaktadır. Ayrıca bu alanda programların finanse edilmesi ile ilgili tedbirlerin ele alınması; çocukların aileleri ile birlikte kalabileceği kaplıca tesislerinin genişletilmesi görüşülmüştür (Aigina ve Tul'skaya, 2015: 509).

2013'ten itibaren Kültür Bakanlığı çocuk kültür turizminin geliştirilmesiyle ilgili özel bir program uygulamıştır. Federal Turizm Ajansı da çocuk turizmini de bünyesinde barındırarak turizm şirketlerinin teşvik edilmesi ve desteklenmesi için bir takım düzenlemeler yapmaktadır. Rusya Federasyonu'nda *İç ve Dış Turizminin Gelişimi Federal Hedef Programı* çerçevesinde 2013'ten itibaren Kirov'da çocuk – genç turizminin gelişim sorunları üzerine bölgeler arası toplantılar ve seminerler yapılmıştır. Tartışma platformunda turizm gelişim sorunları ve çözüm yolları belirlenmiştir. Hükümet 2014'de ise Rusya'da *Çocuk Turizmini Geliştirme Koordinasyon Kurulu* oluşturmuştur. Bu kurulun amacı, çocuk turizmine dair gelişim sorunlarının yasal düzenlemesini iyileştirmektir. Kurulun öncül amaçlarından biri iç çocuk turizmini geliştirmektir. Bununla birlikte çocuk - genç turizmi, vatanseverlik duygusu aşılayarak, Rusya'nın doğa ve kültürel mirasını öğretmeyi amaçlamıştır (Aigina ve Tul'skaya, 2015: 510 - 511).

Alınan kararların uygulanması doğrultusunda, bugün ülkenin piyasa ekonomisine geçmesiyle birlikte Rusya'da çocuk turizmi alanında ticari ve ticari olmayan kuruluşlar çalışmaktadır. Ticari alanı turizm firmaları, okulla çalışan özel kişiler oluşturmaktadır. Ticari olmayan kısmını ise devlet ve belediye organları, devlet ve belediye eğitim kurumları, ayrıca kamu ek eğitim kurumları ve dernekleri oluşturmaktadır (Poslušnyak ve Ştabnova, 2016: 57). Bu kurumlar genel eğitim veren okullar bazında, eğitim komplekslerinde ayrıca belediye kurumlarında gerçekleştirilebilir. Bu yardımcı eğitim kurumları, turizme yönelik program dışında yurt bilgisi, vatanseverlik ve ekoloji eğitimi vermektedir. Çocuk ve genç turizmi çerçevesinde çocuk turizmini geliştiren sosyal örgütler önemli rol oynamaktadır. Bunların başında özel sosyal kuruluşlar

(turist kulüpleri), ayrıca askerî- vatanseverlik teşkilâtları, gençlik kolları, ekoloji kuruluşları gelmektedir (Rassohina, 2015: 89- 90). Rusya Federasyonu'nda bugün devlet kurumlarıyla birlikte özel kurum ve kuruluşlar çocuk - genç turizmine katkı sunmaya ve geliştirmeye devam etmektedir. Spor, sağlık, eğitim ve dinlenme çocuk - genç turizminde ana etken olmayı sürdürmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Rusya'da çocuk ve genç turizmi çerçevesinde yapılan faaliyetler ve gelişmeler rol model alınarak Türkiye'de bu alanda yapılabilirlikler ve uygulanabilirlikler üzerine daha sonraki çalışmalar için zemin oluşturmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'de çocuk dostu turizmi olarak geçen bu kavram, içerik olarak çocuk turizmi kavramından farklılık göstermektedir. Çocuk dostu turizmi; tatil ve seyahat sürecinde çocukların sağlıkları, güvenlikleri ve gelişmelerine katkıları hesaba alınarak; seyahat ve konaklamalarda, gezi ve dinlencelerde çocukların lehine pozitif ayrımcılığın gösterildiği bir turizm çeşidi olarak tanımlanmıştır (Ahipaşaoğlu, 2018: 9). Çocuk dostu turizmde, çocukların hak ve taleplerine yönelik ihtiyacı giderme amacı güdülmektedir. Çocuk turizmi ise başlı başına çocuklara yönelik bir turizm çeşididir.

Çocuk dostu turizmi Türkiye'de son zamanlarda gündem konusu olmasına rağmen, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün çocuk üzerine fikirleri çocuk dostu turizmine ışık tutmaktadır. Çocuklara bayram armağan etme inceliğini gösteren Mustafa Kemal Atatürk'ün çocuklar üzerine yaptığı bir konuşma, Sovyet Rusya dönemindeki çocuklara yönelik tutumla benzerlik göstermektedir. Hasan Rıza Soyak'ın Atatürk'ün çocuk terbiyesi üzerine konuşmasında yurttaş olmak çerçevesinde şu sözleri sarf etmiştir:

“ Aynı zamanda onların temiz yüreklerinde; yurt, ulus, aile ve yurttaş sevgisiyle beraber doğruya, iyiye ve güzel şeylere karşı sevgi ve ilgi uyandırmaya çalışılmalıdır. Bence bunlar, çocuk terbiyesinde ana kucakından en yüksek eğitim ocağına kadar her yerde, her zaman üzerinde durulacak önemli noktalar. Ancak bu suretledir ki çocuklarımız memlekete yararlı birer vatandaş ve mükemmel birer insan olurlar” (Onur, 2009: 194). Atatürk'ün bu söylemi, Rusya'nın Sovyet dönemi çocuk- genç turizmi ideolojisiyle benzerlik göstermektedir. Atatürk'ün söyleminde geçen yurt, ulus, aile ve yurttaş sevgisi ile Sovyet döneminde çocuk- genç turizmde vurgulanan yurtseverlik duygusu örtüşmektedir.

2018 TÜİK verilerine göre, Türkiye'de 5-9 yaş arası 6.358.920, 10-14 yaş arası 6.340.423, 15-17 yaş arası 3.736.093² çocuk ve ergen nüfusunu oluşturmaktadır. Geleceğimizi inşa eden bu çocukların çocuk turizmi dâhilinde, ülke politikası çerçevesinde sahip olduğu, benimsediği kültüre sahip çıkarak aynı zamanda uluslararası entegrasyonun bilincinde küresel vatandaş olma yolunda, sağlıklı bireyler yetiştirmeyi amaçlamalıdır. Bu bağlamda da Türkiye'de çocuk dostu turizm çerçevesinde neler yapılabilir sorusu akla gelmektedir

Türkiye'de çocuk dostu turizm kapsamında, daha çok güvenli turizm anlayışı, çocuk hakları, çocuk işçi sorunsalı konuşulmaktadır. Bunun dışında Ahipaşaoğlu, Türkiye'de çocuk- dostu turizm adına neler yapılabilir konusuna öneri olarak; turizm sektöründe var olan tesislerin çocuk dostu konaklama tesislerine dönüştürülmesini, bununla birlikte çocuklar için sağlık ve güvenlik tedbirlerinin üst seviyeye çıkarılmasını, çocuklara yönelik eğitici öğretici aktiviteler düzenlenmesini, şehirlerde çocuklara uygun daha fazla tesis, kütüphane, bisiklet yolları ve yürüyüş parkurlarının yapılmasını sunmuştur (Ahipaşaoğlu, 2018: 9-11).

² <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=206&locale=tr>

Tüm bunların dışında, Rusya’da çocuk – genç turizmi bağlamında yapılanlardan yola çıkarak, Milli Eğitim Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve turizm sektöründe yer alanların işbirliği kapsamında spor aktiviteleri, eğitime destek programları, çocukların ve gençlerin kişisel gelişimlerine katkı sağlayan faaliyet tabloları oluşturulması önerilebilir. Bu tablolarda eğitim bazında özellikle Türkiye tarihi ve coğrafyasını, kültür mirasını, görsel ve işitsel yöntemlerle eğlenceli bir biçimde öğretme, sağlık bazında sağlıklı yaşam tarzı ve beslenme düzeni aşılama amacı güdülmesi teklif edilebilir. Rusların belirttiği gibi insan bilmediği şeyi sevmeyiz, sevmediği şeyi ise koruyamaz bilinciyle çocuklarımıza tatil süreçlerinde de pedagoğ eşliğinde doğa ve sosyal geziler düzenleyerek hem doğayı görsel yöntemle tanıtmaya hem de doğayı koruma yolları öğretilir. Bu bağlamda çocuklara flora ve fauna bilgileri kazandırılabilir. Rehber eşliğinde buldukları yerin müzeleri gezdirilebilir. Yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çeken ve cazibe merkezi haline gelen Türkiye’de, çocuk dostu otellerde başlangıç seviyesinde dil eğitimi ve kültür tarihi üzerine projeler geliştirilebilir. Böylelikle çocuklar bir yandan dinlenirken, diğer taraftan sosyal etkinlik adı altında yeni bilgiler edinme imkânını yakalayabilirler. Ayrıca çocuk dostu otellerde çocuk ve ergen psikoloğu bulundurulması önerilebilir.

Bu yıl içinde yapılan bir inceleme sonucunda Rus ailelerin % 36’sının çocuklarıyla birlikte Türkiye’de tatil yapmayı planladıkları belirtilmiştir (Rusya’da İki Çocuktan Biri, 2019). Bu yüksek katılım daha sonraki yıllar için Rus ve Türk çocuklarının bir arada olacağı platformda çocuk dostu turizmi çerçevesinde Rusça - Türkçe dil eğitimi, uluslararası kültür ve sanat eğitimi, ata sporları eğitimi verilebileceği fikrini akıllara getirmektedir.

Çocuk dostu turizm kapsamında, devlet politikası çerçevesinde çocuklarımıza daha iyi yarınlar hazırlamak amacıyla neler yapılabileceğine dair önerilerin sunulduğu çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

Aigina, Ye. V. and Tul’skaya N.İ. (2015). Sovremennoe sostoyanie i razvitie detskogo turizma v rossiyskoy federatsii, *Sovremennye İssledovaniya Sotsial’nih Problem*, 10 (54): 506-518.

Ahipaşaoğlu, S (2018). Çocuk Dostu Turizm Kongresinin Önemi, *Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, (1): 9-16. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/554517> (Erişim tarihi: 09.07.2019).

Çocuk İstatistikleri- Demografik Özellikler, 2018. *Türkiye İstatistik Kurumu*. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=206&locale=tr> (Erişim tarihi: 09.07.2019).

Dallari, F. and Mariotti, A. (2016). Children in Tourism: a fresh perspective? The experience in Italy, from summer camps to the Seninter Project, *Via. Tourism Review*, (10). <https://journals.openedition.org/viatourism/1407> (Erişim tarihi: 14.06. 2019).

Dolmatenya, Yu. V. (2017). Detsko- yunoşeskiy turizm v Rossii: problemı i perspektivı razvitiya. Detsko- yunoşeskiy turizm: obrazovatel’nie tehnologii sbornik nauçnih trudov po materialam III Mejdunarodnoy nauçno- praktičeskiy konferentsii, 15 Noyabrya 2017, Sankt Peterburg, Rossiya.

Grişin, S. Yu. (2015). Ocobennosti razvitiya detsko- yunoşeskogo turizma v sovremennih rossiyskih usloviyah, *Vestnik NAT*, 3 (35): 12-16.

Isaacs, S. (1930). *Intellectual Growth in Young Children*. London: Routledge & Kegan Paul.

İl’yina, L.A. (2010). Sotsial’nie funktsii detsko- yunoşeskogo turizma, *Nauçny Vestnik MGİİT*, (3): 13-19.

- Konstantinov, Yu. S. (2018). *Detsko- yunoşeskiy turizm*. Moskova: Yurayt.
- Konstantinov, Yu.S. (2013) İstoriya pedagogiki detsko- yunoşeskogo turizma, *Vestnik akademii detsko-yunoşeskogo turizma i kraevedenii*, (3): 23-32.
- Kuçumov, A.V. and Artem'yeva, S.V. (2017). Kompleksnaya bezopasnost' i ee rol' v detsko-yunoşeskom turizme. *Detsko- yunoşeskiy turizm: obrazovatel'nie tehnologii SPbGEU*, 15 Noyabrya 2017, Sankt- Peterburg, Rossiya.
- Kütükoğlu, M. (1998). *Tarih Araştırmalarında Usul*. (6. Baskı), İstanbul: Kubbealti Neşriyatı.
- Lebedeva, O. Ye. (2014). Perspektivi razvitiya detsko- yunoşeskogo turizma, *Strategiya ustoyçivogo razvitiya regionov Rossii*, 24: 141-144.
- McMillan, M. (1919). *The Nursery School*. London: Dent.
- Omel'çenko, V.İ. (2016). Sovremennoe sostoyanie i perspektivi razvitiya detsko- yunoşeskogo turizma v Rossiyskoy Federatsii, *Vestnik Akademii detsko- yunoşeskogo turizma i kraevedenie*, 2 (119): 49-56.
- Onur, B. (2009). *Türk Modernleşmesinde Çocuk*. Ankara: İmge.
- Onur, B. (2016). *Çocuk Çevre Doğa Çevre ve Yurttaşlık Eğitimi*. Ankara: İmge.
- Poslušnyak, M.V. Ştabnova, V.L. (2016). Osnovnie printsipi organizatsii detskogo i yunoşeskogo turizma. Molodejnyy sportivnyy i sportivno- ozdorovitel'nyy turizm: sovremennoe sostoyanie i perspektivi razvitiya Materialı Vserossiyskoy nauçno-praktičeskoj konferentsii, 18-20 Maya 2016, Soçi, Rossiya.
- Rassohina, T. V. (2015). Regulirovanie sistemi detsko- yunoşeskogo turizma v tselyah ustoyçivogo razvitiya, *Servis v Rossii i za Rubejom*, 5 (61): 85-99.
- Rusya'daki İki Çocuktan Biri Bu Yaz Türkiye'de Tatil Yapacak (2019, 20 Haziran). *Sputnik Türkiye*. <https://sptnkne.ws/mjFD> (Erişim tarihi: 20.06.2019).
- Şalamova, A.S. (2015). Sistema menedjmenta v detsko- yunoşeskom turizme na raznih etapah razvitiya, (Editör) Şil'ko, V.G.: *Fiziçeskaya Kul'tura, Zdravooхранenie i Obrazovanie Materialı IX Mejdunarodnoy Nauçno- Praktičeskoj Konferentsii, Posvyaşçennoy Pamyati V.S. Pirusskogo* içinde (ss. 318-322), Tomsk.
- Şaronova, Ye. A. (2018). Detsko- yunoşeskiy turizm kak yavlenie i napravleniya ego razvitiya v gorode Permii, *Geografiya i turizm*, 2: 138-142.
- Şipko, A.L (2018) Detsko- yunoşeskiy turizm v kontekste nauçnogo issledovaniya, *Vestnik akademii detsko-yunoşeskogo turizma i kraevedeniya*, 1: 90- 105.
- Tovey, H. (2014). *Outdoor Play and The Early Years Tradition*, (Editör) Maynard, T. and Waters, J.: *Exploring Outdoor Play in the Early Years* içinde (ss. 16-28), Maidenhead: Open University Press.
- Usıskin, G. (2000). *Oçerki istorii Rossiyskogo turizma*. Moskova- Sankt- Peterburg: Gerda.
- Valeyeva, Ye. Yu. (2017). Osnovnie aspekti istorii razvitiya detsko-yunoşeskogo turizma. *Detsko-yunoşeskiy turizm: obrazovatel'nie tehnologii SPbGEU*, 15 Noyabrya, 2017, Sankt- Peterburg, Rossiya.
- Yakunin, V.N. (2016). Vidovie osobennosti turizma v istoriografii, *Zapad- Rossiya- Vostok*, 10: 118-125.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.